

УДК 159.98:355.01

Олександр САМОЙЛЕНКО,

*Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

**ФОРМИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ
ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ МОБІЛІЗОВАНИХ
ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

У статті висвітлено результати емпіричного дослідження форм та методів розвитку психологічної готовності мобілізованих підрозділів ДПСУ до здійснення професійної діяльності.

Ключові слова: *психологічна готовність, форми та методи розвитку психологічної готовності мобілізованих підрозділів ДПСУ, багатомірне неметричне шкалювання методом індивідуальних відмінностей*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Організація розвитку психологічної готовності військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ до здійснення професійної діяльності в умовах ведення війни повинна базуватися на принципі випереджувального формування понятійної основи моделі бойових дій по відношенню до образної. Психічний образ моделі бойових дій являє собою комплекс виконаних військовослужбовцем дій, його зорових, слухових, почуттєвих та інших образів життєвої дійсності бойових умов, які він побачив, почув, пережив тощо, і являє собою психологічну модель дії (бою) у його свідомості. Психологічна модель дії (бою) воїна являє

© *Самойленко О.*

собою складний у часі процес відображення не тільки об'єктивної дійсності, а й відтворення раніше пережитих, побачених та інших образів з метою побудови його майбутньої діяльності, адекватної реальній ситуації, що склалася. Регулятором такої діяльності є мотиви і потреби військовослужбовця, його установка, а операціональною структурою – професійні дії [1]. Тобто методологічною основою організації розвитку та формування психологічної готовності військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ до здійснення професійної діяльності в умовах ведення війни є формування як понятійної, так і образної основ моделі майбутніх дій в процесі їхньої психологічної підготовки та повсякденної діяльності в навчальних центрах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Психологічні основи професійної підготовки сучасних військових угруповань представлено у працях В. Андрусюка, В. Бодрова, Ф. Думко, Г. Запорожцевої, Р. Ковшова, Н. Пенькової, М. Савчина, М. Томчука та інших. Сучасні військові науки сформувавши значну кількість різних підходів до розуміння форм організації психологічної готовності військовослужбовців. Психологічна готовність військовослужбовців здійснюється в процесі виховання (виховними структурами), навчання (структурами бойової підготовки) та практичних тренувальних заходів (структурами психологічного забезпечення професійної діяльності). З огляду на те, що навчання, виховання й психологічна підготовка тісно між собою взаємопов'язані і взаємозумовлені, можна зазначити, що в процесі виховання у військовослужбовців виробляються навички і звички поведінки в різних умовах, а, отже, розвиваються вольові якості; здійснюється розвиток емоційно-вольової сфери особистості та її адаптації до нових умов; військовослужбовці цілеспрямовано орієнтуються на подолання можливих труднощів у бойових умовах, їм прищеплюється стійкість, відвага, хоробрість, мужність, впевненість у правоті своїх дій тощо. Проте виокремлення форм і методів розвитку психологічної готовності військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ до здійснення професійної діяльності до теперішнього часу не проводилося.

Метою статті є представлення результатів багатомірного шкалювання форм і методів розвитку психологічної готовності військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ до здійснення професійної діяльності в умовах ведення війни.

Виклад основних результатів дослідження. Психологічна підготовка військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ до здійснення професійної діяльності в умовах ведення війни повинна бути спрямована: формування ґрунтовних знань та уявлень про бойові дії, а також готовності до самопожертви, подвигу заради перемоги; підвищення рівня професійних і бойових навичок, умінь; підвищення рівня психічної і фізіологічної витривалості; формування довіри до командирів, настановлення на беззаперечне виконання бойових наказів; виховання благонадійності та лояльності до політики держави; навчання основним прийомам психотехніки для зниження рівня психічних травм; формування образу ворога та вкорінення у свідомість ідеї морального обґрунтування будь-яких дій щодо ворога під час бою. Формування психологічної готовності мобілізованих підрозділів ДПСУ повинно забезпечуватися з урахуванням таких принципів: активний вплив на всі сфери психіки воїна; реалізм у навчанні; поступове та безперервне підвищення психічних і фізичних навантажень; диференційований підхід до військовослужбовця залежно від спеціальності, кліматичних та географічних умов ведення бойових дій. Психологічна підготовка мобілізованих підрозділів ДПСУ: має бути всебічною з використанням максимуму можливостей для формування необхідних бойових якостей; здійснюватися з відтворенням природних умов, що максимально реально відповідають бойовим; має бути системною, логічною, послідовною та ефективною в організації і проведенні спеціальних заходів; повинна бути індивідуально орієнтованою на кожного військовослужбовця [2].

Емпіричне вивчення форм і методів розвитку психологічної готовності мобілізованих підрозділів ДПСУ здійснювалося на основі групування методів розвитку психологічної готовності військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ відповідно до компонентної структури розробленої моделі психологічної готовності

військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ [3] (відповідно до якої психологічна готовність є складним професійним утворенням, що містить організаційно-управлінські, регуляційно-адаптаційні, соціально-психологічні, професійно-діяльнісні, особистісні, емоційні та психофізіологічні структурні компоненти) на такі групи : 1) професійно-діяльнісні методи (словесно-наочний, тренувальний (репродуктивний), ситуативно-пізнавальний, пошуковий, творчий); 2) регуляційно-адаптаційні (методи тренування та навчання в бою психічної стійкості, тренування зі спортсменами, візуалізації бою); 3) методи особистісного розвитку (сегментації цілей, моделювання, зміцнення морального духу); 4) психофізіологічні (методи психотерапевтичного втручання при посттравматичних змінах, керування збудженням, керованої саморегуляції); 5) методи соціально-психологічного розвитку (саморефлексії (самообговорення), відвертої розмови).

За результатами здійсненого теоретичного аналізу форм підготовки військовослужбовців до здійснення професійної діяльності [1; 4–9] виокремлено такі форми розвитку психологічної готовності військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ до здійснення професійної діяльності в умовах ведення війни: колективна підготовка, індивідуальна підготовка, тренінг майстерності з відновлення психічного та фізичного здоров'я, лекційне заняття, лабораторне заняття, практичне заняття, семінарське заняття, тактичні (тактико-спеціальні, тактико-стройові) заняття, командно-штабні навчання, воєнні (воєнно-спеціальні) ігри, консультація, самостійна робота, соціально-психологічний тренінг, бойовий тренінг подолання страху смерті, навчально-тренувальні заняття (військові навчання) у прямому ефірі, тренінг психічного зміцнення та готовності до життя в сім'ї після війни, практичні заняття з духовно-патріотичної підготовки.

Зазначені форми та методи розвитку психологічної готовності військовослужбовців було використано для розробки авторського експертного опитувальника визначення форм і методів розвитку структурних компонентів психологічної готовності військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ до здійснення професійної діяльності в умовах бойових дій. В експертному опитуванні взяли

участь військовослужбовці-викладачі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, які безпосередньо здійснюють навчання військовослужбовців Навчального центру підготовки молодших спеціалістів ДПСУ (сmt Оршанець), які здійснюють військову, вогневу та психологічну підготовку військовослужбовців мобілізованих підрозділів.

З метою аналізу арсеналу методів і форм розвитку психологічної готовності військовослужбовців мобілізованих підрозділів було здійснено багатомірне неметричне шкалювання методом індивідуальних відмінностей Alscal за допомогою пакету обробки статистичних даних SPSS 17.0. Метою багатовимірного шкалювання є виявлення структури в наборі значень деякої міри відстані між об'єктами або спостереженнями. Шкалювання здійснюється шляхом приписування спостереженням положення в багатовимірному просторі (в нашому емпіричному дослідженні 16 розмірностей (методів розвитку структурних компонентів психологічної готовності військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ) так, щоб відстані між отриманими точками в цьому просторі якомога точніше апроксимували початкові відмінності. У багатьох випадках розмірності (вимірювання) цього простору можуть бути інтерпретовані й використані для подальшого осмислення первинних даних.

Кінцевим результатом моделювання методом індивідуальних відмінностей, методів розвитку структурних компонентів психологічної готовності військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ стало виявлення групового простору (за шкалами – формами розвитку структурних компонентів психологічної готовності військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ). Для визначення конкретних форм розвитку структурних компонентів психологічної готовності військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ відповідно для кожного з методів було проаналізовано шістнадцять моделей індивідуальних відмінностей сімнадцяти форм їх застосування [10].

Метод багатовимірного шкалювання як дистанційна модель використовує модель Евклідової відстані, що дозволяє розглядати змінні (вибори інтерпретацій ключових форм) як безперервні. Таким чином,

проблема збігів або зв'язків – рівних значень (інтерпретацій) для всіх спостережень досліджуваних експертів вирішувалась найоптимальнішим чином. Необхідно зазначити, що критерії якості координатного представлення об'єктів дослідження (форм) відповідно до кожного з методів і правил вибору числа координат при аналізі переваг, дало можливість при здійсненні багатомірного шкалювання методом індивідуальних відмінностей кінцевим результатом аналізу отримати груповий простір шкал (досліджуваних форм). Позитивні індивідуальні значення шкал (показники у дужках в таблиці) показують наявність погодження у виборах досліджуваних експертів щодо відповідності форм і методів розвитку психологічної готовності військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ, а негативні індивідуальні значення шкал показують велику різницю у відповідних виборах досліджуваних експертів. Тому, з метою розробки експериментальної моделі методів і форм розвитку психологічної готовності військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ було використано лише позитивні значення шкалювання форм. Емпірична модель методів і форм розвитку психологічної готовності військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ представлена у таблиці.

**Методи та форми розвитку психологічної готовності
військовослужбовців мобілізованих підрозділів Державної
прикордонної служби України
до здійснення професійної діяльності в умовах ведення війни**

Методи		Форми
1		2
Професійно-діяльнісні	Словесно-наочний	1) тренінг психічного зміцнення та готовності до життя в сім'ї після війни (1,7462); 2) лекційне заняття (1,7303); 3) бойовий тренінг подолання страху смерті (1,6313); 4) консультація (1,5679)

Продовження таблиці

1		2
	Тренувальний (репродуктивний)	1) колективна підготовка (1,8158); 2) командно-штабні навчання (1,4299); 3) воєнні (воєнно-спеціальні) ігри (1,3551); 4) практичні заняття з духовно-патріотичної підготовки (1,3477); 5) соціально-психологічний тренінг (1,3087)
	Ситуативно-пізнавальний	1) індивідуальна підготовка (1,9948); 2) консультація (1,2586); 3) колективна підготовка (1,0618); 4) тренінг майстерності з відновлення психічного та фізичного здоров'я (0,9990)
	Пошуковий	1) бойовий тренінг подолання страху смерті (1,3215); 2) індивідуальна підготовка (1,3064); 3) консультація (1,2586)
	Творчий	1) індивідуальна підготовка (2,6724); 2) самостійна робота (2,4541)
Регуляційно-адаптаційні	Тренування та навчання в бою психічної стійкості	1) колективна підготовка (1,5192); 2) індивідуальна підготовка (1,3067); 3) лекційне заняття (1,1283); 4) лабораторне заняття (1,1187); 5) воєнні (воєнно-спеціальні) ігри (1,1171); 6) семінарське заняття (1,0573)
	Візуалізації бою	1) командно-штабні навчання (1,6825); 2) воєнні (воєнно-спеціальні) ігри (1,6780); 3) навчально-тренувальні заняття (військові навчання) у прямому ефірі (1,5479); 4) бойовий тренінг подолання страху смерті (1,5388); 5) тактичні (тактико-спеціальні, тактико-стройові) заняття (1,4598); 6) соціально-психологічний тренінг (1,4340)

1		2
	Тренування зі спортсменами	1) соціально-психологічний тренінг (1,8583); 2) семінарське заняття (1,2491); 3) лабораторне заняття (1,2313); 4) лекційне заняття (1,2274); 5) тактичні (тактико-спеціальні, тактико-стройові) заняття (1,0482); 6) тренінг психічного зміцнення та готовності до життя в сім'ї після війни (1,0172)
Особистісного розвитку	Сегментації цілей	1) воєнні (воєнно-спеціальні) ігри (1,7501); 2) соціально-психологічний тренінг (1,7353); 3) колективна підготовка (1,4050); 4) командно-штабні навчання (1,3981); 5) навчально-тренувальні заняття (військові навчання) у прямому ефірі (1,1872); 6) семінарське заняття (1,0587); 7) тренінг психічного зміцнення та готовності до життя в сім'ї після війни (1,0433)
	Моделювання	1) колективна підготовка (2,2805); 2) тактичні (тактико-спеціальні, тактико-стройові) заняття (1,2520); 3) командно-штабні навчання (1,2355); 4) семінарське заняття (1,2348); 5) бойовий тренінг подолання страху смерті (1,1558); 6) воєнні (воєнно-спеціальні) ігри (1,2354)
	Зміцнення морального духу особового складу	1) практичні заняття з духовно-патріотичної підготовки (1,2913); 2) воєнні (воєнно-спеціальні) ігри (1,2354); 3) навчально-тренувальні заняття (військові навчання) у прямому ефірі (0,9640)
	Психотерапевтичного втручання при пост-травматичних змінах	1) лабораторне заняття (1,1533); 2) тренінг майстерності з відновлення психічного та фізичного здоров'я (1,4758); 3) соціально-психологічний тренінг (1,4565);

Закінчення таблиці

1		2
Психофізіологічні		4) семінарське заняття (1,4340); 5) бойовий тренінг подолання страху смерті (1,4180); 6) тренінг психічного зміцнення та готовності до життя в сім'ї після війни (1,2285); 7) командно-штабні навчання (1,1099); 8) колективна підготовка (1,1046)
Соціально-психологічного розвитку	Керування збудженням	1) колективна підготовка (0,8892); 2) практичні заняття з духовно-патріотичної підготовки (0,8119); 3) самостійна робота (0,7593)
	Керованої саморегуляції	1) тренінг майстерності з відновлення психічного та фізичного здоров'я (1,9099); 2) тренінг психічного зміцнення та готовності до життя в сім'ї після війни (1,7499); 3) практичне заняття (1,1207); 4) консультація (1,0861)
	Саморефлексії (самообговорення)	1) самостійна робота (1,9076); 2) бойовий тренінг подолання страху смерті (1,6460); 3) практичні заняття з духовно-патріотичної підготовки (1,2986)
	Відвертої розмови	1) індивідуальна підготовка (2,8602); 2) консультація (2,3742)

Висновки. На підставі вище викладених результатів дослідження доречно зазначити, що використовуючи різноманітні форми та методи психологічної підготовки, у військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ в процесі навчання формуються і загартовуються необхідні для успішного захисту Вітчизни морально-бойові якості й почуття (мужність, стійкість, сміливість, рішучість, ініціативність, готовність до бою, почуття колективізму, патріотизм, відданість справі); за допомогою накопичення відповідних знань формуються уявлення про особливості ведення сучасного бою, а закріплення навичок і умінь

сприяє розвитку психологічної готовності. Практичні тренувальні заходи, спрямовані на розвиток психологічної готовності військовослужбовців, сприяють формуванню, розвитку та загартування у них психологічних і спеціальних якостей, необхідних для виконання бойових завдань в умовах гібридної війни, які можуть бути вирішені тільки в процесі психологічної підготовки.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі пов'язані із впровадженням форм і методів професійної підготовки військово-службовців мобілізованих підрозділів ДПСУ до здійснення службової діяльності в умовах бойових дій.

Список використаної літератури

1. Сыропятов О. Г. Медико-психологическое сопровождение специальных операций : учебно-методическое пособие / О. Г. Сыропятов. – Издательство : Litres, 2013. – 270 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gigabaza.ru/doc/148554-pall.html>
2. Досвід організації психологічної роботи під час ведення збройних конфліктів, підготовки та виконання миротворчих завдань : збірник інформаційно-аналітичних матеріалів / Наконечний В. Д., Клименко В. С., Копаниця Н. І. ; [Під заг. ред. Чубенка І. М.]. – К., 2013. – 56 с.
3. Самойленко О. О. Модель психологічної готовності військовослужбовців мобілізованих підрозділів ДПСУ – учасників бойових дій / О. О. Самойленко: Вісник Національного університету оборони України. – К., 2017.
4. Методичні рекомендації щодо проведення психологічної підготовки особового складу Збройних сил України. – К., 2012. – 214 с.
5. Про затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: Наказ Міністерства оборони України від 20.07.2015, № 346. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1126-15>
6. Калюжный А. С. Психология коллектива военного подразделения : уч. пос. / А. С. Калюжный. – Н. Новгород : НГТУ, 2004. – 42 с.
7. Grossman D. On Killing II : The Psychological Cost of Learning to Kill I / Dave Grossman // International Journal of Emergency Mental Health. – 3 (3). – 2001. – P. 138.

8. Reed W. Army Institute of Research U.S. Army Medical Research and Materiel Command, 10 Tough Facts About Combat : What Leaders Can Do To Mitigate Risk and Build Resiliency / Walter Reed. – Washington, DC : WRAIR Land Combat Study Team). – <http://slideplayer.com/slide/9322953/>

9. Walker M/ Marine Corps Lifts Veil on Live Tissue Training' North County Times / Mark Walker, August 2009. – <http://www.sandiegouniontribune.com/sdut-military-marine-corps-lifts-veil-on-live-tissue-2009aug08-htlmstory.html>

10. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учебное пособие / А. Д. Наследов. – СПб. : Речь, 2004. – 388 с.

Рецензент – доктор психологічних наук, професор Матейюк О. А.

Самойленко О. О. Формы и методы формирования психологической готовности военнослужащих мобилизованных подразделений Государственной пограничной службы Украины к осуществлению профессиональной деятельности

В статье отражены результаты эмпирического исследования форм и методов развития психологической готовности мобилизованных подразделений ГПСУ к осуществлению профессиональной деятельности. Эмпирическое изучение форм и методов развития психологической готовности мобилизованных подразделений ГПСУ осуществлялось на основе группирования методов развития психологической готовности военнослужащих мобилизованных подразделений ГПСУ в соответствии с компонентной структурой разработанной модели психологической готовности.

Ключевые слова: *психологическая готовность, структура психологической готовности, готовность, к профессиональной деятельности, индивидуальная психологическая готовность военнослужащих к осуществлению служебной деятельности.*

Samoylenko O. Forms and Methods of Formation of Psychological Readiness of Servicemen of Mobilized Subsections of State Border Guard Servis of Ukraine for the Implementation of Service Activity

The empirical study of the forms and methods of developing the psychological readiness of the mobilized units of the SBS was carried out on the

basis of grouping the methods of developing the psychological readiness of the servicemen of the mobilized units of the SBGS in accordance with the component structure of the developed model of psychological readiness of servicemen of the mobilized units of the SBS (according to which psychological readiness is a complex professional formation, contains organizational-managerial, regulatory-adaptive, socio-psychological, professional, personal, emotional and psycho-physiological structural components) to the following groups: 1) professional-activity methods (verbal-visual, training (reproductive), situational-cognitive, search, creative); 2) regulatory-adaptive (methods of training and training in the battle of psychological stability, training with athletes, visualization of the battle); 3) methods of personal development (segmentation of purpose, modeling, strengthening of the moral spirit); 4) psychophysiological (methods of psychotherapeutic intervention in post-traumatic changes, control of excitation, controlled self-regulation); 5) methods of socio-psychological development (self-reflection (self-discussion), frank conversation).

Based on the above described results of the study, it is appropriate to note that using the various forms and methods of psychological training, the troops of the mobilized units of the SBS during the training process are developing and tightening the necessary moral and combat qualities and feelings necessary for the successful defense of the Motherland (courage, perseverance, courage, determination, initiative, readiness for battle, a sense of collectivism, patriotism, devotion to the cause); with the accumulation of relevant knowledge formed the idea of the features of the modern battle, and the consolidation of skills and abilities contributes to the development of psychological readiness. Practical training measures aimed at the development of the psychological readiness of military personnel contribute to the formation, development and tempering of their psychological and special qualities necessary for carrying out combat tasks in a hybrid war that can only be solved in the process of psychological training.

Keywords: *psychological readiness, psychological readiness structure, readiness for professional activities, psychological readiness of servicemen to the implementation of service activity.*